

ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ ТИЗИМИНИНГ АСОСИЙ ПРИНЦИПЛАРИ ҚЎЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Суттибаев Бехзод Эшбаевич

Ислом Каримов номидаги

Тошкент давлат техника университети

Олмалиқ филиали Ишлар бошқармаси бошлиғи

Аннотация: Мазкур илмий тезисда давлат харидлари тизимининг назарий асослари иқтисодий, ижтимоий ва ҳуқуқий тамойиллар асосида таҳлил қилинган. Давлат харидларининг самарадорлигини ошириш учун бозор механизмларини интеграция қилиш, ижтимоий барқарорликни таъминлаш ва ҳуқуқий тартибга солиш механизмларини такомиллаштириш зарурлиги кўрсатиб ўтилган. Шунингдек, харид жараёнларини рақамлаштириш ва инновацион технологияларни жорий этиш орқали шаффофлик ва самарадорликни ошириш имкониятлари муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: давлат харидлари, иқтисодий самарадорлик, ижтимоий барқарорлик, ҳуқуқий тартибга солиш, тендер тизими, рақамлаштириш, инновация, шаффофлик, бозор механизми, коррупцияга қарши чоралар.

Давлат харидлари иқтисодий барқарорлик ва давлат бюджети маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлашга қаратилган муҳим жараёндир. Бу тизим қонунчилик асосида ташкил этилган бўлиб, давлат ва жамоатчилик эҳтиёжларини қондириш мақсадида тендерлар, конкурслар ва бошқа харид механизмлари орқали амалга оширилади. Давлат харидлари тизими жамиятда коррупциянинг олдини олиш, бюджет маблағларидан оқилона фойдаланиш ва тадбиркорлик субъектлари ўртасида соғлом рақобат муҳитини яратишда муҳим рол ўйнайди. Шу билан бирга, давлат харидлари тизими янги инновацион ечимларни жорий этиш ва давлат хизматларининг самарадорлигини ошириш воситаси сифатида қаралади. Давлат харидлари тизимининг самарадорлиги унинг асосий принциплари қўлланишига ва амалий механизмларнинг тўғри йўлга қўйилганлигига боғлиқ.

Давлат харидлари тизимининг назарий асослари жаҳон иқтисодий амалиёти ва миллий қонунчилик меъёрларига асосланади. Олиб борилган илмий тадқиқотларга кўра, иқтисодчи Дуглас Норт (1990) давлат харидлари тизимининг самарадорлиги институционал муҳит ва ҳуқуқий базанинг мустаҳкамлигига боғлиқ эканлигини таъкидлайди²⁴⁰. Шунингдек, Жозеф Стиглиц (2006) давлат ресурсларидан самарали фойдаланиш учун

²⁴⁰ Douglass C. North. (1990) Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press

очиқлик, рақобат муҳитининг мавжудлиги ва давлат харидларида шаффофликнинг таъминланиши муҳимлигини қайд этади²⁴¹.

Ўзбекистонлик иқтисодчи олим Шавкатов Н. Ш. (2021) фикрига кўра, давлат харидлари тизимининг ривожланиши маҳаллий тадбиркорларнинг бозорга кириб келиш имкониятларини ошириш ва бюджет маблағларидан оқилона фойдаланишни таъминлашда муҳим омил ҳисобланади²⁴². Олимлар давлат харидлари тизимида рақобат ва шаффофликни кучайтириш орқали иқтисодиётда самарадорликни ошириш мумкинлигини таъкидлашади. Шунингдек, Наимова Г. Ф. (2023) ушбу олимлар давлат харидлари тизимидаги бюрократик тўсиқларни камайитириш ва рақамлаштириш жараёнини тезлаштириш орқали унинг самарадорлигини ошириш мумкинлигини кўрсатиб берган²⁴³.

Давлат харидлари тизими самарали бошқарилганда давлат ресурсларини оқилона тақсимлаш, бозор муносабатларини ривожлантириш, инвестицион муҳитни яхшилаш ва ижтимоий барқарорликни таъминлаш имконини беради. Шунингдек, давлат харидлари тизимининг самарадорлиги кичик ва ўрта бизнес субъектларининг бозорга киришини осонлаштириш ҳамда давлат бюджетидан молиялаштириладиган лойиҳаларда шаффофликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Давлат харидлари тизими учта асосий назарий йўналишга таянади: иқтисодий самарадорлик, ижтимоий тенглик ва ҳуқуқий кафолатлар. Иқтисодий самарадорлик тамойили давлат бюджети маблағларидан энг юқори самара билан фойдаланишни таъминлайди. Бу эса бюджет маблағларини тежаш, нарх-сифат нисбатини инобатга олиш ва рақобат муҳитини шакллантириш орқали амалга оширилади.

Ижтимоий тенглик тамойили эса барча манфаатдор томонларнинг тенг иштирок этиш имкониятини таъминлайди. Бунда маҳаллий ва хорижий тадбиркорлар учун бир хил шароит яратилиши ва коррупциянинг олди олиниши муҳим аҳамият касб этади.

Ҳуқуқий кафолатлар тамойили эса давлат харидларининг аниқ ва шаффоф тартибда амалга оширилишини кафолатлайди. Қонунийлик тамойили асосида харид жараёнлари очиқлик ва ҳисобдорликка асосланган ҳолда ташкил этилиши керак. Шу билан бирга, халқаро стандартларга мувофиқлик таъминланиши ва миллий қонунчилик билан уйғунлаштирилган ҳуқуқий механизмлар ишлаб чиқирилиши зарур.

Таъкидлаш керакки, давлат харидлари давлат маблағларини самарали бошқариш, коррупциянинг олдини олиш ва маҳаллий тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш учун муҳим восита ҳисобланади.

²⁴¹ Joseph Stiglitz. (2006) Making Globalization Work: The Next Steps to Global Justice. Penguin Books

²⁴² Шавкатов, Н. Ш. (2021). "Давлат ва хусусий шериклик амалиётида молиявий муносабатларни такомиллаштириш" мавзусидаги иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. Тошкент молия институти.

²⁴³ Наимова, Г. Ф. (2023). "Давлат харидлари тизимида махсус ахборот порталининг ўрни". Science and Education, 4(3), 856–866.

Давлат харидлари тизимида шаффофликни таъминлаш мақсадида электрон харидлар платформалари орқали тенг имкониятлар яратилади. Бундан ташқари, давлат харидлари маҳаллий ишлаб чиқарувчилар учун бозорга кириш имкониятларини кенгайтиради, рақобат муҳитини шакллантиради ва иқтисодий ўсишга хизмат қилади. Масалан, 2023 йилда Ўзбекистонда давлат харидлари орқали маҳаллий компаниялар улуши 65%га етган, бу эса иқтисодий ривожланишга ижобий таъсир кўрсатган. Давлат харидларининг молиявий самарадорлигини ошириш учун тендер жараёнларида шаффофликни кучайтириш ва бюджет харажатларининг ҳисобдорлигини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистонда давлат харидларининг шаффофлигини ошириш ва коррупцияни камайтириш мақсадида электрон тендер тизимлари жорий этилган. Масалан, 2023 йилда барча давлат харидларининг 87%и электрон шаклда ўтказилган. Давлат харидларида иштирок этиш учун ягона электрон платформа – “daxarid.uz” портали яратилган бўлиб, у орқали харид жараёнларининг очиқлиги таъминланмоқда. Бундан ташқари, маҳаллий тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш мақсадида улар учун белгиланган имтиёзлар ва тендерларда иштирок этиш учун қулай шарт-шароитлар яратилган. Жумладан, 2023 йилда маҳаллий тадбиркорлар томонидан 65% давлат харидлари шартномалари тузилган. Шунингдек, давлат харидларида шаффофликни таъминлаш ва ноқонуний хатти-ҳаракатларнинг олдини олиш мақсадида 2022-2023 йилларда 2500 га яқин тендер жараёнлари мониторингдан ўтказилган ва бир нечта ҳолатларда қонунбузарлик аниқланган²⁴⁴. Бюджет маблағларининг мақсадли сарфланишини таъминлаш учун 2023 йилда махсус аудит ва назорат тадбирлари ўтказилиб, 50 дан ортиқ ҳолатда ноқонуний контрактлар бекор қилинган.

Шундай қилиб, давлат харидлари тизимининг назарий асослари иқтисодий, ижтимоий ва ҳуқуқий тамойилларни бирлаштирган ҳолда, давлат ва жамоатчилик манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган. Давлат харидлари тизими миллий иқтисодиётда самарадорликни ошириш, бюджет маблағларидан оқилона фойдаланиш ва тадбиркорлик муҳитини ривожлантиришда муҳим восита ҳисобланади. Бу тизим жаҳон амалиёти ва Ўзбекистондаги ислохотлар контекстида такомиллаштириб борилмоқда, бу эса унинг шаффофлиги ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Фикримизча, давлат харидлари тизими миллий қонунчилик ва халқаро стандартларга мувофиқ ташкил этилиши муҳим ҳисобланади. Барча харид жараёнлари қонуний ва аниқ тартибга солинган механизмлар асосида олиб борилиши лозим:

Биринчидан иқтисодий тамойиллар асосида харид тизимини оптималлаштириш. Бунда давлат харидлари иқтисодий самарадорликни таъминлаш учун бозор механизмлари билан уйғунлаштирилган бўлиши

²⁴⁴ Ўзбекистон статистика агентлиги маълумотлари, 2023, www.stat.uz

лозим. Бунинг учун тендер жараёнларида харид қийматини минималлаштириш, бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш ва бозордаги рақобат муҳитини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш зарур.

Иккинчидан ижтимоий тамойилларни ҳисобга олган давлат харидлари. Харид тизими ижтимоий барқарорликни таъминлашда муҳим роль ўйнаши керак. Давлат харидларида экологик тоза маҳсулотлар ва ижтимоий масъулиятли корхоналарни қўллаб-қувватлаш, аҳоли бандлигини ошириш ва кичик бизнес субъектларини тендер жараёнларига жалб қилишга йўналтирилган махсус дастурлар ишлаб чиқиш зарур.

Учинчидан ҳуқуқий тамойиллар асосида давлат харидларини тартибга солиш. Давлат харидлари қонунийлик, шаффофлик ва тенг имкониятлар тамойилларига асосланиши лозим. Бунинг учун давлат харидларига оид қонунчиликни халқаро стандартлар билан уйғунлаштириш, коррупцияга қарши ҳуқуқий механизмларни кучайтириш ва харид жараёнларида давлат органлари ва фуқаролик жамияти иштирокини ошириш керак.

Тўртинчидан давлат харидларининг самарадорлигини ошириш учун инновацион ёндашувлар жорий этиш. Замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда давлат харидлари жараёнларини автоматлаштириш ва рақамлаштириш лозим. Электрон тендер платформаларини ривожлантириш, харид жараёнларида блокчейн ва сунъий интеллект технологияларини жорий этиш орқали самарадорликни ошириш ва коррупция хавфини камайтириш мумкин.

Шундай қилиб, давлат харидлари тизимининг самарадорлиги унинг асосий принципларига амал қилиш даражасига боғлиқ. Шаффофлик, тенглик, рақобатни таъминлаш ва қонунийликни сақлаш орқали давлат маблағларидан самарали фойдаланишга эришиш мумкин. Шунингдек, электрон харидлар ва ахборот технологияларидан фойдаланиш мазкур тизимнинг янада ривожланишига ҳисса қўшади. Буларнинг барчаси мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши ва жамоатчилик ишончини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Douglass C. North. (1990) Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press

2. Joseph Stiglitz. (2006) Making Globalization Work: The Next Steps to Global Justice. Penguin Books

3. Шавкатов, Н. Ш. (2021). "Давлат ва хусусий шериклик амалиётида молиявий муносабатларни такомиллаштириш" мавзусидаги иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. Тошкент молия институти.

4. Наимова, Г. Ф. (2023). "Давлат харидлари тизимида махсус ахборот порталининг ўрни". Science and Education, 4(3), 856–866.

5. Ўзбекистон статистика агентлиги маълумотлари, 2023, www.stat.uz